

# ԼԵՒՈՆ ԲԱՇԱԼԵԱՆ

(1868 - 1943)

Նորավիպեր և պատմադրերը<sup>(1)</sup>, Փարիզ

Լ. Բաշալեան յայտնի դէմք մըն էր անցեալ դարու վերջին տասնամեակի շրջանին, Արեւելք - Մասիս - Հայրենիք թերթերու բեղուն գործունէութեան օրերուն, երբ ուսմանդիկ շարժումին դէմ մեր մէջ իրապաշտ դարձող հրապուրել սկսած էր գրադէտ դասակարգը: Լ. Բաշալեանի անունը այդ ժամանակ որպէս փնտռուած եւ սիրուած նորավիպեր՝ ընթերցող հայ հասարակութեան բերանն էր միշտ, ինչպէս Արփիարեան, Գր. Զօհրապ, Տիգրան Կամսարական, որոնց ազդեցութեան եւ օրինակին տակ ասպարէզ իջած էր ան արդէն: Լեզուապայքարի տենդադին ընդհանրումներու շրջանին, աշխարհաբարի դատին յաղթանակովը խանդավառուած ինքն ալ, կը բերէր իր գործին մասնակցութիւնը՝ հակառակ աշակերտն ըլլալուն Ռէթէոս Պէրպէրեանի՝ որ դասական մարդ էր եւ գրաբարի տիրապետութեան հաւատացող:

Որպէս գրող՝ Լ. Բաշալեան հազիւ 7-8 տարի միայն նուիրուած էր գրականութեան, իր մնացած կեանքը առեւտրական ու քաղաքական գրադումներու մէջ սպանելով՝ Ֆրանսայի Վիլլի քաղաքին մէջ կը

(1) «Մեզ գոնե ան հրատարակչական ֆօնտի Յանձնախումբը» գեղեցիկ գաղափարը ունեցած է արտատպելու առանձին հատորով մը Լ. Բաշալեանի արձակ էջերը՝ Ա. հատորի մը մէջ ամփոփելով անոր Նորավիպերը եւ Պատմութիւնները, Բ. հատորի մը (որ տակաւին հրապարակ ելած է) վերադասելով հեղինակին հրապարակագրական, գրական քննադատութեան էջերը, «պատկերները», յիշողութիւնները, «Օրը օրին» շարքէն յօդուածները եւն.:

Բաշալեանի այդ հատորը կը պարտինք բաղմամբատակ Պր. Ա. Զօհրանեանի ջանքերուն, որ 1943ին հաւանաբար լոյս ընծայած է:

վախճանէր 1943ին, Բ. համաշխարհային պատերազմի ընթացքին:

«Նորավիպեր եւ Պատմութիւններ» հատորը՝ որ վերահրատարակութիւն է իր նախկին գործերուն (քաղուած Արեւելք - Մասիս - Հայրենիք թերթերէն), առ այժմ միակ ներկայացուցիչն է Լ. Բաշալեանի գրական անձնաւորութեան: Հոն նորավիպ, պատմութիւն ու նկարագրական էջեր խառն են, որոնց բոլորին ալ նիւթ կը հայթայթեն Պոլիս եւ պոլսական բարքերը: Իբր նորավիպ՝ կը գտնենք հոն Հմայաքափ-ը, Զարթօնք-ը, Աղաւնիները, իբր պատմութիւն՝ շարք մը կտորներ, ինչպէս Ղալաքիայ «քեադ»ը, Դրացուհին, Անժել, Տէր-տէրին ուխտը, Սիրայ գիշեր, Շերամի որդերը, Կաղանդ, Ցեղին ձայնը, Կաղանդ-չէքը, իբր նկարագրական էջեր՝ Միջերկրականի յիշատակները, Արմաշի ուխտագնացութիւնը իրենց զանազան մասերով:

Լ. Բաշալեանի մէջ նկատելի են երկու յստակ դիմեր՝ ոմի եւ լեզուի հմայք, որ թէեւ մէկ ամբողջութիւն կը կազմէ իր գրչին տակ՝ սակայն կարելի է նաեւ անջատել:

Այդ հմայքը կ'ունենաք նախ այն հոգեբան դիտողի, եւ նկարագրութեան վարպետի մոդութիւնն որ իրեն յատուկ է, եւ որ արդիւնք է իր իրապաշտ ըլլալու եւ մնալու ճիւղին: Առանց սեթեւեթեալ եւ փնտռուած եղանակի՝ ան նրբօրէն կը թափանցէ մանկան, բանուորի, կնոջ հոգեբանութեան մէջ, մարդկային սրտին նրբին ծալքերուն, հակադրելով յաճախ ուրախութիւնը ցաւին, եւ խայտանքի ու ցնծութեան նոպաներուն եւ ասպրումներուն՝ յանկարծական խորտակումի զգայութիւնները, ինչպէս Կրիան, Շերամի որդերը, Այս է եղեր, Հմայաքափ, Վերջին համբոյրը կտորներուն մէջ: Իր գրութեան վերջին մասնով տարրը՝ լեզուի հմայքէն առաջ այս իր պարզ՝ բայց միանգամայն գրաւիչ ոճն է, որուն վրայ երբոր հայերէնի սա-

## ՆՈՐԱՅՐ ԲԻՒԶԱՆԴԱՑԻԻ

ԱՆՏԻՊ ԳՈՐԾԵՐՈՒ ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆԸ

Մարմարա օրաթերթին 1947 Նոյեմբեր 2 եւ 3 թիւերուն մէջ կը կարդանք թէ Շուէտի Ուպսալա քաղքի համալսարանի գրադարանին մէջ՝ արեւելահայ ազգային մը, — որ Ս. Լօրէլի անունը կը ստորագրէ իր տուած տեղեկութեան տակ, — գտած է Նորայր Բիւզանդացիի անտիպ գործերու բաւական ստուար թիւ մը շատ խառնակ ու անխնամ վիճակի մէջ, զոր ինքը քառասունեւչորս կապոյցներու վերածած է:

Գիւտը կատարած է 1946-1947ի ձմեռուան ընթացքին, եւ հաղորդած Արտաւազդ Արք. Սիւրմէեանին, որ խնդրած է Շուէտի Կրթական Նախարարութիւնէն յանձնելու գտնուած Հ. Բ. Լ. Միութեան վարչութեան, որպէսզի հարկ եղածը տնօրինուի տպագրութեան համար:

Կ'ըսուի թէ Նորայր Բիւզանդացի իր կեանքի վերջերը կ'ապրէր Սիւրմէոյ եւ հոն ալ մեռած 1915ին, թողնելով բազմաթիւ ձեռագիր աշխատութիւններ: Երեսունեւերկու տարի վերջ անոր գրական երկասիրութեանց անտիպ նշխարներուն յայտնութիւնը՝ ստուգիւ կ'ընայ շատ հետաքրքրական ըլլալ ազգային հին գրականութեան ուսումնասիրութեան համար:

Ան իր կենդանութեան հրատարակած էր.

1. «Հայկական բառարանութիւն» — (ուղղութիւնք ընթերցուածոց մատենագրութեանց նախնեաց եւ նշանակութեան բառից ինչ) տպ. Կ. Պոլիս 1880ին:
2. «Բառգիրք ի գաղղիերէն լեզուէ ի հայերէն», տպ. Կ. Պոլիս 1884:
3. «Քննասէր» Ա. պրակ. 15 Մայիս 1887, Սիւրմէոյ:
4. «Քննասէր» Բ. պրակ, 3 Դեկտեմբեր 1887, Սիւրմէոյ:
5. «Տեղեկութիւն ի գիրս պատմութեան

հունութիւնն ալ, իր կանոնաւոր շարադրութեամբ եւ բառամթերքին ընտրութեամբ կու գայ աւելնալ, այն ատեն Լ. Բաշալեան կ'ըլլայ այն քաջ արձակագիրը, որ նախընթաց դարու գրական սերունդէն այնքան դնահատուած էր:

Բաշալեանի այս արձակը՝ այն սպրկիկ ու վերջին ծայր խնամքով պնդադարձուած արձակը չէ Ռուբէն Զարգարեանի, որուն վրայ, կը զգացուի իր իսկ յայտարարութեան համաձայն, բուն ճիւղի մը տուայտանքը յղկումի եւ զտումի անընդհատ աշխատութեամբ, եւ կամ Գեղամ Բարսեղեանի արձակին արուեստականութիւնը, (préciosité) ուր կայ գիշերային անհանգիստ քունի մը մէջ բառերու փնտռութիւն:

Բաշալեան իր լաւագոյն կտորներուն մէջ կ'ընայ նկատուելի իսկապէս արձակի վարպետ մը, որ գեղեցկութիւնը կը դնէ բնականութեան, պարզութեան ու ճշգրտութեան մէջ: Արժանապէս կ'ընայ իր անմեր արեւմտահայ լաւագոյն արձակագիրներու շարքին՝ Գր. Զօհրապի, Զարգարեանի, Արփիարեանի եւն.: Իր մեծագոյն յանգանքն եղած է քիչ արտադրած ըլլալը եւ իր անունին, իր ապագային անփութութիւնը՝ չամփոփելով հատորի մը մէջ իր նախկին գրութեանքները, եւ մանաւանդ իր տաղանդին հասունութեան շրջանին առպարէզ չիջնելով նոր գործերով, նոյնիսկ լայնաշունչ վէպերով, որոնց մէջ անշուշտ պիտի յաջողէր:

Լ. Բաշալեան մեր հայ նոր գրականութեան պատմութեան մէջ յիշատակուելու է անտարակոյս իբրեւ մին անոնցմէ, որոնք աշխարհաբարի դատին եւ իրապաշտ հասանքին ծաւալման նպաստած են՝ բերելով իրենց լուծման, թէեւ որպէս քանակութիւն աննշան՝ բայց սրտով եւ գիտակցութեամբ նետուած ըլլալուն հայրենի գրականութեան գանձանակին մէջ՝ պիտի ունենան միշտ իրենց կարեւորութիւնը:

Հ. Մ. ՃԱՆԱՇԵԱՆ